

СУДОВИЙ ПРОЦЕС НАД СЛОВАЦЬКИМИ «БУРЖУАЗНИМИ НАЦІОНАЛІСТАМИ» В 1954 Р.

Шніцер Ігор Омелянович

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

E-mail: ihor.shnitser@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 57208490333

Researcher ID: T-7796-2019

<https://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

У статті висвітлено підготовку та проведення судового процесу над словацькими «буржуазними націоналістами» в 1954 р. З'ясовано, що він став апогеєм кампанії проти словацьких «буржуазних націоналістів» в Чехословаччині, жертвами якої стали тисячі осіб, переважно з-поміж словацької комуністичної інтелігенції. На лаві підсудних під час судового процесу 1954 р. опинилися Г. Гусак, Л. Новомеський, Д. Окалі, І. Горват та Л. Голдош. Їх звинувачували та визнали винними у тому, що вони як члени «буржуазно-націоналістичної групи» об'єдналися з реакційною буржуазією з метою збереження самостійності словацьких органів влади, перешкоджали побудові в Чехословаччині соціалізму, гальмували економічний і культурний розвиток держави. Також їм інкримінували антидержавну діяльність з метою домогтися розпаду Чехословацької народно-демократичної республіки та передачі влади в Словаччині до рук реакційної буржуазії в інтересах закордонних імперіалістів. Всі обвинувачені були засуджені на різні терміни ув'язнення, а лідер словацьких «буржуазних націоналістів» Г. Гусак – до довічного позбавлення волі. На думку автора, судовий процес над словацькими «буржуазними націоналістами» був наслідком того, що в Чехословацькій республіці після 1948 р. так і не було вирішено словацьке питання. Легітимні прагнення прогресивної словацької комуністичної інтелігенції, спрямовані на зміцнення позицій Словаччини в унітарній республіці, праявляла влада трактувала як прояв сепаратизму, що має на меті завадити інтеграційним процесам в державі та єдності двох братніх народів. Процес над словацькими «буржуазними націоналістами» був повністю сфабрикований, а його наслідки виявилися контрпродуктивними для суспільства та держави.

Ключові слова: Чехословаччина, Словаччина, «буржуазний націоналізм», комуністична партія, антидержавна діяльність, судовий процес, Г. Гусак.

Постановка проблеми. На рубежі 40 – 50-х років ХХ ст. в Чехословаччині проходила кампанія проти словацьких «буржуазних націоналістів». Як ми вже відзначали у попередніх публікаціях, тоталітарний комуністичний режим міг існувати лише в умовах політичного терору силових органів влади та репресій. Невирішеність словацького питання в Чехословаччині дала підстави розпочати пошук «ворогів держави» серед політиків в лавах Комуністичної партії Словаччини (КПС), які виступали за рівноправність в чесько-словацьких відносинах. Саме їх було названо «буржуазними націоналістами» й звинувачено у відступі від офіційної ідеології та співпраці з представниками колишнього буржуазного ладу [Шніцер, 2020, с. 228–229]. Апогеєм кампанії проти словацьких «буржуазних націоналістів» став судовий процес у Братиславі 1954 р.

Метою даного дослідження є всебічне вивчення та аналіз підготовки та перебігу судового процесу над словацькими «буржуазними націоналістами» в Чехословаччині в 1954 р. Вибір теми зумовлений тим, що в українській історіографії вказане питання й досі ґрунтовно не досліджено.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістовними і детальними в плані висвітлення підготовки та перебігу судового процесу над словацькими «буржуазними націоналістами» 1954 р. є праці словацьких істориків Б. Кінчока [Kinčok, 2012,

2013, 2015, 2018] та Я. Штефаніци [Štefanica, 2017]. Г. Гусаку як головному обвинуваченому у справі словацьких «буржуазних націоналістів» присвячені ґрунтовні монографії чеського вченого М. Махачека [Macháček, 2017] та російської дослідниці В. Мар'їної [Мар'їна, 2019]. Цікавий матеріал про звинувачення Л. Новомеського в «буржуазному націоналізмі» місять праці З. Доскочіла [Doskočil, 2020] та Я. Гавура [Gavura, 2013].

Виклад основного матеріалу. Кампанія проти словацьких «буржуазних націоналістів» з самого початку була спрямована на дискредитацію ідеї самостійності Словаччини та пошук «ворогів держави» в лавах комуністичної партії [Kinčok, 2018, s. 23]. Одним з головних її ініціаторів був голова КПС В. Широкий. Перші звинувачення в буржуазному націоналізмі з його вуст пролунали 3 квітня 1950 р. на засіданні Президії ЦК КПС в Братиславі на адресу Г. Гусака, Л. Новомеського та К. Шмідке [Kinčok, 2015, s. 228]. Під час ІХ з'їзду КПС у травні 1950 р. В. Широкий у черговий раз піддав гострій критиці Г. Гусака, Л. Новомеського та К. Шмідке за «буржуазно-націоналістичний ухил» та наголосив на небезпеці, яку несе їх діяльність для усієї партії [Kinčok, 2015, s. 232].

Після ІХ з'їзду КПС боротьба зі словацьким «буржуазним націоналізмом» переважно обмежилася критикою на адресу Г. Гусака та Л. Новомеського. При

цьому, на думку міністра сільського господарства Чехословаччини Ю. Дюріша, в Словаччині було «багато людей, заражених буржуазним націоналізмом...» [Из дневника М. А. Силина, с. 390]. Під час розмови з надзвичайним і повноважним послом СРСР в Чехословаччині М. Силином, він констатував, що чимало словаків до цього часу носять нагрудні знаки періоду «тісовської республіки», щоб у такий спосіб підкреслити свою самостійність і незалежність від чехів [Из дневника М. А. Силина, с. 390].

Цікаво, що на початок 1950-х років питання про небезпеку буржуазно-націоналістичних ухилів майже не обговорювалися в чеських партійних осередках, а тому рядові члени КПЧ не розуміли суті звинувачень в «словацькому буржуазному націоналізмі» [Из дневника первого секретаря посольства СССР в Чехословакии П. Г. Кречотеня, с. 379]. Крім того, словацька преса в цей час підтримувала діяльність Г. Гусака та Л. Новомеського [Из дневника первого секретаря посольства СССР в Чехословакии П. Г. Кречотеня, с. 379]. Усе це не сприяло активізації кампанії проти словацьких «буржуазних націоналістів». Тому у її перебіг втрутилися представники інституту радянських радників у Чехословаччині [Сопроводительное письмо В. С. Абакумова, с. 285]. Не в останню чергу через те, що певний час боротьба зі словацьким «буржуазним націоналізмом» йшла по лінії зміцнення союзу словацького і чеського народів, шляхом применшення ролі та значення СРСР у справі визволення Словаччини [Из дневника советника посольства СССР в Чехословакии Н. Н. Тараканова, с. 394].

Головним обвинуваченим у справі «буржуазних націоналістів» став один з найвідоміших словацьких повоєнних політиків – Г. Гусак. На завершальному етапі Другої світової війни він відкрито підтримував ідею відродження чехословацької держави на федеративних засадах. Виступаючи на конференції КПС наприкінці лютого – на початку березня 1945 р. політик заявив: «Виходячи з факту існування двох рівноправних народів, ми хочемо мати федеративну державу, державу єдину і неподільну, в якій, однак, кожен з народів правитиме самостійно» [Марьяна, 2014, с. 255]. Після лютогового державного перевороту 1948 р. Г. Гусак обіймав високі державні посади, зокрема в 1946 – 1950 рр. був головою Корпусу уповноважених, в 1945 – 1951 рр. депутатом Національних зборів ЧСР, в 1950 – 1951 рр. головою відділу ЦК КПС. Підкорившись вказівкам зверху Г. Гусак був змушений змиритися з центристським курсом празької влади й нерівноправним становищем Словаччини в республіці. Однак це не врятувало його від звинувачень у «буржуазному націоналізмі». 6 лютого 1951 р. Г. Гусак був заарештований за підозрою в антидержавній діяльності, яка в ордері на арешт була сформульована наступним чином: «він є членом групи словацьких буржуазних націоналістів» [Štefanica, 2013, s. 354].

Іншими жертвами кампанії проти словацьких «буржуазних націоналістів» стали Л. Новомеський, Л. Голдош, І. Горват та Д. Окалі. Першим серед них, у грудні 1950 р. був заарештований письменник, посол Чехословаччини в Угорщині в 1948 – 1950 рр.

І. Горват. Далі відбувся арешт письменника і співробітника МВС Чехословаччини Д. Окалі. 2 лютого 1951 р. був заарештований генеральний секретар Словацького національного фронту і комісар уряду Словаччини з питань церкви Л. Голдош. 6 лютого 1951 р., в один день з Г. Гусаком, було заарештовано відомого словацького поета, члена ЦК КПЧ Л. Новомеського.

21 лютого 1951 р. Генеральний секретар КПС Ш. Баштьованський на пленумі ЦК КПЧ інформував присутніх, що група Гусак–Новомеський своєю сепаратистською та підіривною діяльністю цілеспрямовано шкодила єдності республіки й намагалася в її рамках зберегти самостійну словацьку державу, щоб в зручний момент відторгнути її від республіки [Rychlík, 2012, s. 404]. Під час засідання ЦК КПС 18–20 квітня 1951 р. В. Широкий відкрито звинуватив словацьких «буржуазних націоналістів» в античеській діяльності, співпраці з членами колишньої партії Глінки й буржуазною еміграцією, сепаратизмі та навіть спробах відновити Словацьку державу. Зокрема він заявив: «Якою була національна програма Г. Гусака і Л. Новомеського, у який спосіб буржуазні націоналісти планували захистити національні інтереси словаків? У такий, щоб розірвати узи братерства і єдності, що пов'язують словацький народ з чеським народом і з Радянським Союзом..., буржуазні націоналісти виявилися в одному таборі з Сидором та Дюрчанським, Леттріхом і Кветко» [Корнеев, 2008, с. 128].

Водночас для СРСР фігури словацьких «буржуазних націоналістів» були недостатньо представницькими. Річ у тому, що окремі керівники соціалістичних держав на початку 1950-х років вважали Чехословаччину найслабшою ланкою в системі країн народної демократії [Отрывки из «Заключительного отчета комиссии ЦК КПЧ о политических процессах и реабилитации невинно осужденных», с. 76]. Зважаючи на її виняткове значення як промислово розвинутої та стратегічно важливої країни, лідери соціалістичного табору прагнули гарантувати надійність Чехословаччини. Тому ворогів держави було вирішено шукати на найвищому рівні. Так в полі зору радянських радників опинився Генеральний секретар ЦК КПЧ Р. Сланський. 24 листопада 1951 р. політик був заарештований, а влітку 1952 р. була остаточно сформована концепція звинувачення з формулюванням «Антидержавний змовницький центр на чолі з Р. Сланським» [Отрывки из «Заключительного отчета комиссии ЦК КПЧ о политических процессах и реабилитации невинно осужденных», с. 89]. За підсумком показового судового процесу над групою відомих діячів КПЧ 20–27 листопада 1952 р. Р. Сланський та ще кілька політиків були засуджені до смертної кари.

Після страти Р. Сланського розслідування антидержавної діяльності словацьких «буржуазних націоналістів» було продовжено. Головним слідчим у «справі Гусака і компанії» став Б. Доубек. Велику роль у розслідуванні також відігравали московські радники В. Боярський, Б. Єсіков та С. Галкін. Слідство велося без перерв та із застосуванням таких незаконних

методів як приниження, залякування і застосування проти підозрюваних фізичної сили. Наприклад, Г. Гусак з цього приводу згадував наступне: «Десятки днів та ночей мені доводилося ходити по камері [заборона сидіти], стояти на допитах, багато разів мені довелося бути в підземеллі й спати на голій підлозі, сон обмежувався 1–2 годинами на 24 години, мене били і знущались під час допитів, вельми грубо ображали, залякували, погрожували...» [Kinčok, 2013, s. 26]. Тривалий час політичний в'язень тримався й не піддавався на провокації. Однак 30 червня 1953 р. під тиском слідчих Г. Гусак був змушений «зінатися» в тому, що згідно з вказівками В. Клементіса реалізовував в Словаччині антидержавну політику, яка мала не меті перешкодити побудові соціалізму [Štefanica, 2017, s. 138]. Згодом він відмовився від цих показів, а тому його допити продовжилися. Загалом попереднє ув'язнення Г. Гусака тривало 38 місяців. Під час 433 днів та 1 438 годин допитів проти нього було застосовано великий арсенал незаконних, часто жорстоких та нелюдських методів дізнання. Однак це не зламало Г. Гусака і він не визнав себе винним у пред'явлених йому звинуваченнях та вимагав щонайшвидшого проведення судового процесу. На думку словацького історика Б. Кінчока, саме відмова Г. Гусака визнати себе винним врятувала йому життя та зірвала плани організаторів майбутнього судового процесу над словацькими «буржуазними націоналістами» [Kinčok, 2013, s. 39].

Відзначимо, що інші заарештовані у справі «словацьких буржуазних націоналістів» не володіли такою стійкістю як Г. Гусак. Л. Новомеський, Д. Окалі, І. Горват та Л. Голдош не тільки зізналися в антидержавній діяльності в союзі з Г. Гусаком [Štefanica, 2017, s. 138], але й регулярно підписували протоколи допитів із фіктивними звинуваченнями проти себе та своїх колег. Наприклад, Л. Новомеський згадував, що перебуваючи в ув'язненні з лютого 1951 р. до квітня 1954 р. вимушено, під тиском слідчих, зводив наклепи на В. Клементіса та Г. Гусака [Doskočil, 2020, s. 253].

Д. Окалі під час розслідування справи спершу був звинувачений у підготовці сіоністської змови, і тільки згодом його віднесли до «групи буржуазних націоналістів». Під сильним психологічним тиском він у власноруч написаному зізнанні від 8 квітня 1951 р. навів поіменний список групи словацьких «буржуазних націоналістів» у складі Г. Гусака, Л. Новомеського, К. Шмідке, І. Горвата, Л. Голдоша. [Štefanica, 2017, s. 141]. На «співпрацю» зі слідством пішов й Л. Голдош. Згодом політик згадував, що після того, як він «визнав» свою провину, суттєво покращився режим його утримання у в'язниці [Štefanica, 2017, s. 143]. Зізнання в антидержавній діяльності від І. Горвата були отримані не в останню чергу через те, що його дружина була під вартою 2 роки і 1 місяць як інструмент тиску на нього.

Як випливало з матеріалів слідства небезпека словацьких «буржуазних націоналістів» полягала в тому, що своїми «автономістськими» поглядами вони загрожували єдності держави. У лютому 1953 р. міністр безпеки Чехословаччини К. Бацілек відніс «групу словацьких буржуазних націоналістів» на чолі

з Г. Гусаком до антидержавного змовницького центру [Macháček, 2017, s. 276]. До складу групи, окрім Г. Гусака, офіційно були зараховані Л. Новомеського, Д. Окалі, І. Горвата та Л. Голдоша. 23 квітня 1953 р. міністерство національної безпеки підготувало проект кримінальної справи проти словацьких «буржуазних націоналістів». Також було створено спеціальну комісію у складі К. Бацілека, Л. Бенада, Ш. Гажіка та Ш. Райса із метою отримання нових свідчень по даній справі. До цього процесу активно долучився й В. Широкий [Macháček, 2017, s. 280]. Наприклад, у червні 1953 р. він радив міністру безпеки К. Бацілеку зробити наголос на тому, що підсудні у справі «словацьких буржуазних націоналістів» вели боротьбу не за розширення прав словацьких національних органів, а за розширення впливу, повноважень і влади словацької буржуазії, за ізоляцію словацьких органів від загальнодержавних, словацького народу від чеського народу, і прагнули не допустити формування передумов їх фактичної рівноправності й таким чином гальмували розвиток Словаччини на шляху до соціалізму [Kinčok, 2012, s. 37–38].

До кінця 1953 р. прокуратура підготувала обвинувальний протокол у справі «словацьких буржуазних націоналістів», який був відправлений міністру внутрішніх справ Р. Бараку для отримання його схвалення з боку політичного секретаріату ЦК КПЧ. Однак з першою версією протоколу ЦК не погодився, і її довелося переробляти. 8 березня 1954 р. «допрацьована», фальсифікована, версія обвинувачення отримала схвалення керівництва КПЧ. Показово, що Г. Гусак, ознайомившись з обвинувальним протоколом, відмовився його підписати, назвавши брехнею всі висунуті проти нього звинувачення [Мар'яна, 2019, с. 142].

Судовий процес над словацькими «буржуазними націоналістами» проходив 21–24 квітня 1954 р. у палаті Верховного суду Чехословаччини в Братиславі. На лаві підсудних перебували Г. Гусак, Л. Новомеський, Д. Окалі, Л. Голдош та І. Горват. Чехословаччина стала останньою з країн радянського блоку, де відбувся політичний процес подібного роду. Показово, що усі деталі перебігу цього судового процесу обговорювалися та затверджувалися вищими партійними органами [Kinčok, 2012, s. 40].

Судовий процес 1954 р. мав закритий характер. На нього було допущено обмежене коло осіб з партійного керівництва. Інформація для широкого загалу про перебіг суду була мінімальною та узгоджувалася з вищими партійними органами. Л. Гешшо обіймав посаду прокурора, а Ю. Угрін – голови суду. Для керівництва судовим процесом була створена спеціальна політична комісія на чолі з членом ЦК КПС П. Давидом. Серед членів цієї комісії був й Л. Гешшо, що свідчило про політичний характер усієї судової справи. Усім підсудним були призначені захисники: К. Глац здійснював захист Г. Гусака, Ш. Феньеш – І. Горвата і Л. Голдоша, М. Гашко – Л. Новомеського та Д. Окалі.

Згідно з обвинувальним актом генеральної прокуратури в Празі, Г. Гусак, Л. Новомеський, Д. Окалі, І. Горват та Л. Голдош «як буржуазні націоналісти відокремилися від робітничого класу...

та допомагали реакційній буржуазії в її злочинних цілях» [Obžaloba skupiny buržoázných nacionalistov. Vyber]. Головним злочином словацьких «буржуазних націоналістів» було названо те, що національне питання словацького народу вони хотіли вирішити в союзі зі словацькою буржуазією, а не в союзі з чеським робітничим класом. Також їх звинувачували у тому, що свої посади в Словацькій національній раді та Зборі повіреників вони використали для ізоляції Словаччини від чеських трудящих та гальмували процес побудови соціалізму, тим самим створювали передумови для повернення до капіталізму. Зі змісту обвинувального акту випливало, що кінцевою метою діяльності словацьких «буржуазних націоналістів» був розпад Чехословацької народно-демократичної республіки та перехід влади в Словаччині до рук реакційної буржуазії в інтересах закордонних імперіалістів [Obžaloba skupiny buržoázných nacionalistov. Vyber].

Усім підсудним у справі було пред'явлено обвинувачення в державній зраді, саботажі, а Л. Голдошу та І. Горвату – ще й в шпигунстві на користь іноземних держав [Obžaloba skupiny buržoázných nacionalistov. Vyber]. Всі обвинувачені, крім Г. Гусака, визнали себе винними, що було «вбито» з них шляхом фізичного і психологічного насильства. Згодом вони відмовилися від своїх показів.

У перший день судового процесу відбулися слухання Г. Гусака. Допит другого дня розпочався з Л. Новомеського і продовжився о другій половині дня з Д. Окалі. На третій день суд розглянув звинувачення на адресу Л. Голдоша та І. Горвата. Після відбулися прикінцеві виступи учасників процесу та винесення вироку підсудним. Під час судового процесу Г. Гусак рішуче відкинув усі звинувачення прокуратури, а також намагався спростувати покази підготовлених свідків [Kinčok, 2012, s. 48].

Цікаво, що суд датував зародження словацького «буржуазного націоналізму» 1930 роком та появою групи DAV на чолі з В. Клементісом. Членами групи були названі Л. Новомеський, Д. Окалі та І. Горват. Їм інкримінували те, що під час з'їзду молоді словацької генерації в 1932 р. вони підтримали резолюцію, в якій говорилося про доцільність перебудови спільної держави чехів і словаків на федеративних принципах [Štefanica, 2013, s. 360].

Прокурор в завершальній промові заявив, що головою «буржуазно-націоналістичної групи» є Г. Гусак, а відтак він несе відповідальність за дії усіх обвинувачених. Сам Г. Гусак до останнього дня наполегливо і завзято відмовлявся визнавати себе винним. В останньому слові він вкотре заявив про незгоду з висунутими проти нього звинуваченнями та просив суд про негайне звільнення [Macháček, 2017, s. 295].

За підсумком судового процесу 1954 р. усі підсудні були визнані винними в тому, що «як буржуазно-націоналістичні зрадники, вороги чехословацького трудящого народу, народно-демократичного ладу і соціалізму, перебуваючи на службі західного імперіалізму і будучи пов'язаними з антидержавним змовницьким центром на чолі з Рудольфом Сланським, створили підривно буржуазно-націоналістичну групу в Словаччині й таким чином

допустили важкі злочини проти народно-демократичної держави і трудового народу» [Мар'яна, 2019, с. 144].

Суд також постановив, що Г. Гусак, Л. Новомеський, Д. Окалі та І. Горват як члени «буржуазно-націоналістичної групи» об'єдналися з реакційною буржуазією та за її вказівкою увійшли до керівництва Словацького національного повстання з метою гальмувати боротьбу трудящих за визволення Чехословацької держави. Водночас після визволення Словаччини вони разом з Л. Голдошем згуртувалися навколо В. Клементіса з метою саботувати реалізацію в Словаччині Кошицької урядової програми, Конституції та законів Чехословацької республіки та загалом будівництво народно-демократичної держави [Мар'яна, 2019, с. 144].

У вироку суду відзначалося, що свої позиції в Словацькій національній раді та Корпусі уповноважених «буржуазні націоналісти» використовували проти національних і державних інтересів словацького народу, прагнучи до ізоляції словацького народу від чеського народу та від будівництва соціалізму. Нібито вони ревно оберігали в Словаччині залишки капіталістичних відносин та намагалися підготувати передумови для реставрації капіталізму. Тим самим, на думку суду, Г. Гусак та його соратники загрожували самобутності словацького народу, гарантованій народно-демократичним ладом [Мар'яна, 2019, с. 144].

Доказом антидержавної діяльності «буржуазних націоналістів» на чолі з Г. Гусаком суд визнав те, що вони незаконно розбудовували в Словаччині апарат державної безпеки, саботували будівництво національних комітетів як органів влади трудящого народу та утримувалися від рішучого засудження людацько-фашистських зрадників й інших ворогів словацького народу. Також нібито «буржуазні націоналісти усіма способами гальмували економічний і культурний розвиток Словаччини та захищали економічні позиції капіталізму» [Мар'яна, 2019, с. 144].

Згідно з вироком суду, після перемоги трудящого народу в лютому 1948 р. «буржуазні націоналісти» дозволили представникам реакційної буржуазії втекти до західних імперіалістичних держав та перешкождали проведенню чисток в Словаччині. Д. Окалі також був визнаний винним у тому, що допомагав «сіоністам і єврейським капіталістам» нелегально виїжджати та переводити капітали за кордон. І. Горвата і Л. Голдоша визнали винними в активній «шпигунській діяльності в інтересах західних імперіалістів» [Мар'яна, 2019, с. 145].

Усі обвинувачені, говорилося у вироку суду, «проводили свою злочинну діяльність у згоді з ворожими планами антидержавного змовницького центру Рудольфа Сланського, в рамках боротьби західних імперіалістів проти СРСР і народно-демократичних країн» [Мар'яна, 2019, с. 145].

За підсумком судового процесу 1954 р. всі підсудні отримали попередньо узгоджені з партійним керівництвом вироки. Г. Гусак був засуджений до довічного позбавлення волі, І. Горват – до 22 років, Д. Окалі – до 18 років, Л. Голдош – до 13 років, Л. Новомеський – до 10 років позбавлення волі

[Rozsudek nad rozvratnou skupinou nacionalistů na Slovensku, s. 2]. За рішенням суду Г. Гусака, Д. Окалі та І. Горвата також було позбавлено громадянства Чехословаччини та заборонено обіймати керівні посади в державних установах та господарських органах республіки. Засудженням Л. Новомеському [Gavura, 2013, s. 120] та Л. Голдошу суд додатково призначив конфіскацію майна [Kinčok, 2015, s. 4].

Висновки. Кампанія проти словацьких «буржуазних націоналістів» в Чехословаччині розпочалася наприкінці 1940-х років, а її жертвами стали тисячі людей, переважно з-поміж словацької комуністичної інтелігенції. Апогеєм кампанії став судовий процес над словацькими «буржуазними націоналістами» в Братиславі 1954 року. На лаві підсудних опинилися Г. Гусак, Л. Новомеський, Д. Окалі, І. Горват та Л. Голдош. Їх звинуватили та визнали винними у тому, що вони як члени «буржуазно-націоналістичної групи» об'єдналися з реакційною буржуазією з метою збереження самостійності словацьких органів влади, перешкоджали будівництву в Чехословаччині народно-демократичної держави та гальмували економічний і культурний

розвиток держави. Також їм інкримінували антидержавну діяльність з метою домогтися розпаду Чехословацької народно-демократичної республіки та передачі влади в Словаччині до рук реакційної буржуазії в інтересах закордонних імперіалістів.

Вважаємо, що справа «словацьких буржуазних націоналістів» на чолі з Г. Гусаком була наслідком невірності словацького питання в республіці. Легітимні прагнення прогресивної комуністичної інтелігенції, спрямовані на зміцнення позицій Словаччини в унітарній державі, праявляла влада трактувала як прояв сепаратизму, що має на меті завадити інтеграційним процесам в республіці та єдності двох братніх народів. Процес над словацькими «буржуазними націоналістами» був повністю сфабрикований, а його наслідки стали протилежними тим результатам, на які розраховувала комуністична влада. Спочатку вони привели до наростання вимог про розширення повноважень словацьких органів влади, а в 1960-х роках – до ініціювання словацькими політиками процесу демократизації тоталітарної політичної системи Чехословаччини.

Список використаних джерел

- Doskočil, Z., 2020. Vězeň v žaláři, vězeň na svobodě – Ladislav Novomeský na rozhraní období stalinismu a poststalinismu, *Moderní dějiny*, Roč. 28, č. 1, s. 249–306.
- Gavura, J., 2013. Komunistický intelektuál Ladislav Novomeský, *Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945 – 1989)*, Ed. J. Pažout, Praha, s. 114–127.
- Kinčok, B., a kol., 2015. *Gustav Husák a jeho doba*, Bratislava: Ustav pamati naroda, 545 s.
- Kinčok, B., 2012. Trestnoprávne vyrovnanie s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. *Pamät' národa*, ročník XVIII. č. 2 s. 35–51.
- Kinčok, B., 2013. Vyšetřovaneč číslo 1940. Gustáv Husák vo vyšetřovacej väzbe Štátnej bezpečnosti (1951 – 1954), *Pamät' národa*, ročník IX, č. 4, s. 17–39.
- Kinčok, B., 2015. Výkon trestu v prípade tzv. slovenských buržoázných nacionalistov – Gustáv Husák a spol. (1954 – 1960), *Pamät' národa*, ročník XI, č. 3, s. 3–26.
- Kinčok, B., 2018. Prvé pokusy o revíziu prípadu tzv. slovenských buržoázných nacionalistov (1954 – 1960), *Pamät' národa*, ročník XIV, č. 4, s. 22–43.
- Macháček, M., 2017. *Gustáv Husák*, Praha: Vyšehrad, 631 s.
- Obžaloba skupiny buržoázných nacionalistov*. Vyber. [Online]. Доступно: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KPDPK/Materialy/tzv.Burzoazni_nac._Husak_a_spol._OBZALOBA_vyber_.pdf. (дата звернення: 13.05.2021).
- Rozsudek nad rozvratnou skupinou nacionalistů na Slovensku, *Rudé Právo*, 25.4.1954, s. 2.
- Rychlík, J., 2012. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*, Praha: Vyšehrad, ÚSTR, 677 s.
- Štefanica, J., 2017. *Kampaň proti slovenskému buržoáznému nacionalismu*, Ostrava: KEY Publishing s.r.o, 252 s.
- Štefanica, J., 2013. Vybrané právní aspekty procesu G. Husák a spol., *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva*. Sborník příspěvků z konference, Ed. L. Vojáček, J. Tauchen, Brno: Masarykova univerzita, s. 346–362.
- Из дневника М. А. Силина. Запись беседы с мини стром сельского хозяйства Чехословакии Ю. Дюришем о борьбе с буржуазным национализмом, политике в отношении униатской церкви, положении в сельском хозяйстве, 30 сентября 1950 г., *Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг., в 2-х тт. Документы* / в т 2. 1949 – 1953 г. Отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002, с. 390–392.
- Из дневника первого секретаря посольства СССР в Чехословакии П. Г. Кречетова. Запись беседы с руководителем пражского отделения газеты компартии Словакии «Правда» Эзеровичем о положении в КПС, 11 сентября 1950 г., *Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг., в 2-х тт. Документы* / в т 2. 1949 – 1953 г. Отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002, с. 378–379.
- Из дневника советника посольства СССР в Чехословакии Н. Н. Тараканова. Запись бесед с секретарем обкома КПС в г. Баньска Бистрице Клокачем и председателем обкома Национального фронта Жилинского край Стрехаем о словацком буржуазном национализме, 16–18 октября 1950 г., *Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг., в 2-х тт. Документы* / в т 2. 1949 – 1953 г. Отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002, с. 393–394.
- Корнеев, С. А., 2008. *Словакия в составе Чехословакии: проблема политического статуса в 1918 – 1970 гг.*: диссертация кандидата исторических наук: 07.00.03, Москва, 250 с.
- Марьина, В., 2019. *Последний президент социалистической Чехословакии Густав Гусак: путь к одиночеству (1913 – 1991)*, Москва: Институт славяноведения РАН; Санкт-Петербург: Нестор-История, 344 с.
- Марьина, В. В., 2014. Реабилитация Г. Гусака и возрождение идеи федерализации Чехословакии, *Инакомыслие в условиях «реального социализма»: Поиски новой государственности: Конец 60-х – 80-е гг. XX в.*, Москва, с. 253–276.

Отрывки из «Заключительного отчета комиссии ЦК КПЧ о политических процессах и реабилитации невинно осужденных», с. 70–111. [Online]. Доступно: [https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/EastUropeProblems/1984-09-10/1984-9-10-\(70-111\).pdf](https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/EastUropeProblems/1984-09-10/1984-9-10-(70-111).pdf). (дата звернення: 13.05.2021).

Сопроводительное письмо В. С. Абакумова В. М. Молотову с приложением сообщения сотрудников МГБ СССР М. Т. Лихачева и Н. И. Макарова о работе чехословацких органов безопасности, реакции К. Готвальда на материалы, компрометирующие бывшего министра иностранных дел В. Клементиса и др., 16 марта 1950 г., *Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг., в 2-х тт. Документы* / в т. 2. 1949 – 1953 гг. Отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002, с. 285–289.

Шніцер, І. О., 2020. Кампанія проти словацьких «буржуазних націоналістів» в Чехословаччині (1948 – 1951 рр.), *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, Вип. 1 (42), с. 224–231.

References

Doskočil, Z., 2020. Vězeň v žaláři, vězeň na svobodě – Ladislav Novomeský na rozhraní období stalinismu a poststalinismu, *Moderní dějiny*, Roč. 28, č. 1, s. 249–306. (in Czech).

Gavura, J., 2013. Komunistický intelektuál Ladislav Novomeský, *Komunističtí intelektuálové a proměna jejich vztahu ke KSČ (1945 – 1989)*, Ed. J. Pažout, Praha, s. 114–127. (in Czech).

Iz dnevnika M. A. Silina. Zapis` besedy` s mini strom sel'skogo khozyajstva Chekhoslovakii Yu. Dyurishem o bor`be s burzhuazny`m natsionalizmom, politike v otnoshenii uniatskoj czerkvi, polozhenii v sel'skom khozyajstve, 30 sentyabrya 1950 g. [From the diary of M. A. Silin. Record of a conversation with the Minister of Agriculture of Czechoslovakia, J. Dyurish, on the struggle against bourgeois nationalism, policy towards the Uniate Church, the situation in agriculture, September 30, 1950], *Sovetskij faktor v Vostochnoj Evrope. 1944 – 1953 gg., v 2-kh tt. Dokumenty` / v t 2. 1949 – 1953 gg.* Отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Rossijskaya politicheskaya e`ncziklopediya» (ROSSPE`N), 2002, s. 390–392. (in Russian).

Iz dnevnika pervogo sekretarya posol'stva SSSR v Chekhoslovakii P. G. Krekotenya. Zapis` besedy` s rukovoditelem prazhskogo otdeleniya gazety` kompartii Slovakii «Pravda» E`zerovichem o polozhenii v KPS, 11 sentyabrya 1950 g. [From the diary of P. G. Krekoten, First Secretary of the USSR Embassy in Czechoslovakia. Record of a conversation with the head of the Prague branch of the newspaper of the Communist Party of Slovakia "Pravda" Ezerovich about the situation in the KPS, September 11, 1950], *Sovetskij faktor v Vostochnoj Evrope. 1944 – 1953 gg., v 2-kh tt. Dokumenty` / v t 2. 1949 – 1953 gg.* Отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Rossijskaya politicheskaya e`ncziklopediya» (ROSSPE`N), 2002, s. 378–379. (in Russian).

Iz dnevnika sovetnika posol'stva SSSR v Chekhoslovakii N. N. Tarakanova. Zapis` besed s sekretarem obkoma KPS v g. Ban`ska Bistricze Klokachem i predsedatelem obkoma Natsional'nogo fronta Zhilinskogo kraj Strekhaem o slovaczkom burzhuaznom natsionalizme, 16–18 oktyabrya 1950 g. [From the diary of N. N. Tarakanov, Counselor of the USSR Embassy in Czechoslovakia. Recording of conversations with the secretary of the regional committee of the KPS in Banská Bystrica Klokach and the chairman of the regional committee of the National Front of the Zhilinsky region Strehai about Slovak bourgeois nationalism, October 16–18, 1950.], *Sovetskij faktor v Vostochnoj Evrope. 1944 – 1953 gg., v 2-kh tt. Dokumenty` / v t 2. 1949 – 1953 gg.* Отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Rossijskaya politicheskaya e`ncziklopediya» (ROSSPE`N), 2002, s. 393–394. (in Russian).

Kinčok, B., a kol., 2015. *Gustav Husak a jeho doba*, Bratislava: Ustav pamati naroda, 545 s. (in Slovak).

Kinčok, B., 2012. Trestnoprávne vyrovnanie s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. *Pamät' národa*, ročník XVIII. č. 2 s. 35–51. (in Slovak).

Kinčok, B., 2013. Vyšetřovaneč číslo 1940. Gustáv Husák vo vyšetřovacej väzbe Štátnej bezpečnosti (1951 – 1954), *Pamät' národa*, ročník IX, č. 4, s. 17–39. (in Slovak).

Kinčok, B., 2015. Výkon trestu v prípade tzv. slovenských buržoázných nacionalistov – Gustáv Husák a spol. (1954 – 1960), *Pamät' národa*, ročník XI, č. 3, s. 3–26. (in Slovak)

Kinčok, B., 2018. Prvé pokusy o revíziu prípadu tzv. slovenských buržoázných nacionalistov (1954 – 1960), *Pamät' národa*, ročník XIV, č. 4, s. 22–43. (in Slovak).

Korneev, S. A., 2008. *Slovakiya v sostave Chekhoslovakii: problema politicheskogo statusa v 1918 – 1970 gg.:* dissertacziya kandidata istoricheskikh nauk: 07.00.03, Moskva, 250 s. (in Russian).

Macháček, M., 2017. *Gustav Husák*, Praha: Vyšehrad, 631 s. (in Czech).

Mar`ina, V., 2019. *Poslednij prezident socialistscheskoj Chekhoslovakii Gustav Gusak: put` k odinochestvu (1913 – 1991)* [The last president of socialist Czechoslovakia Gustav Husak: the path to loneliness (1913 – 1991)], Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN; Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya, 344 s. (in Russian).

Mar`ina, V. V., 2014. Reabilitacziya G. Gusaka i vozrozhdenie idei federalizaczii Chekhoslovakii [Rehabilitation of G. Husak and the revival of the idea of federalization of Czechoslovakia], *Inakomy'slie v usloviyakh `real'nogo soczializma»: Poiski novoj gosudarstvennosti: Konecz 60-kh – 80-e gg. XX v.*, Moskva, s. 253–276. (in Russian).

Obžaloba skupiny buržoázných nacionalistov. Vyber. [Online]. Dostupno: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Katedry/KPDPK/Materialy/tzv.Burzoazni_nac._Husak_a_spol._OBZALOBA_vyber_.pdf. (data zvernennja: 13.05.2021). (in Czech).

Otry`vki iz «Zaklyuchitel'nogo otcheta komissii CzK KPCh o politicheskikh processakh i reabilitaczii nevinno osuzhdenny`kh» [Excerpts from the «Final Report of the Commission of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia on Political Processes and the Rehabilitation of Innocent Convicted Persons»], s. 70–111 [Online]. Dostupno: [https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/EastUropeProblems/1984-09-10/1984-9-10-\(70-111\).pdf](https://nsarchive.gwu.edu/rus/text_files/EastUropeProblems/1984-09-10/1984-9-10-(70-111).pdf). (data zvernennja: 13.05.2021). (in Russian).

Rozsudek nad rozvratnou skupinou nacionalistů na Slovensku, *Rudé Právo*, 25.4.1954, s. 2. (in Czech).

Rychlík, J., 2012. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*, Praha: Vyšehrad, ÚSTR, 677 s. (in Czech).

Shnitser, I. O., 2020. Kampaniia proty slovatskykh «burzhuaznykh natsionalistiv» v Chekhoslovachchyni (1948 – 1951 rr.) [Campaign against of the Slovak «bourgeois nationalists» in Czechoslovakia (1948 – 1951)], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Istoriia*, Vyp. 1 (42), s. 224–231. (in Ukrainian).

Soprovoditel'noe pis'mo V. S. Abakumova V. M. Molotovu s prilozheniem soobshheniya sotrudnikov MGB SSSR M. T. Likhacheva i N. I. Makarova o rabote chekhoslovaczskikh organov bezopasnosti, reakcii K. Gotval'da na materialy`, komprometiruyushhie by`vshego ministra inostrannykh del V. Klementisa i dr., 16 marta 1950 g. [Covering letter from V. S. Abakumov to V. M. Molotov with the attachment of a message from the officers of the Ministry of State Security of the USSR

M. T. Likhachev and N. I. Makarov about the work of the Czechoslovak security agencies, K. Gottwald's reactions to materials compromising the former Minister of Foreign Affairs V. Clementis et al., March 16, 1950], *Sovetskij faktor v Vostochnoj Evrope. 1944 – 1953 gg., v 2-kh tt. Dokumenty` / v t 2. 1949 – 1953 gg.* Otv. redaktor T. V. Volokitina, Moskva: «Rossijskaya politicheskaya e`ncziklopediya» (ROSSPE`N), 2002, s. 285–289. (in Russian).

Štefanica, J., 2013. Vybrané právne aspekty procesu G. Husák a spol., *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva.* Sborník příspěvků z konference, Ed. L. Vojáček, J. Tauchen, Brno: Masarykova univerzita, s. 346–362. (in Slovak).

Štefanica, J., 2017. *Kampaň proti slovenskému buržoaznímu nacionalismu.* Ostrava: KEY Publishing s.r.o, 252 s. (in Slovak).

SUMMARY

THE TRIAL OF SLOVAK «BOURGEOIS NATIONALISTS» IN 1954

Ihor Shnitser

Candidate of History, Docent, Head of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

The article covers the preparation and conduct of the trial of Slovak «bourgeois nationalists» in 1954. The research methodology is based on the general scientific principles of historicism and objectivity. Implementing these principles made it possible to avoid inconsistencies, inconsistencies, isolation from the objective historical process during the research. It turned out to be the culmination of a campaign against Slovak «bourgeois nationalists» in Czechoslovakia, which killed thousands of people, mainly from the Slovak communist intelligentsia. G. Husak, L. Novomesky, D. Okali, I. Horvath, and L. Holdos appeared in the dock during the trial in 1954. They were accused and found guilty of uniting with the reactionary bourgeoisie as members of a bourgeois-nationalist group to preserve the independence of the Slovak authorities, hindered the construction of socialism in Czechoslovakia, and hampered the economic and cultural development of the state. They were also accused of anti-state activities aimed at achieving the disintegration of the Czechoslovak People's Democratic Republic and the transfer of power in Slovakia to the reactionary bourgeoisie in the interests of foreign imperialists. According to the author, the Slovak «bourgeois nationalists» trial was a consequence of the unresolved Slovak national question in the Czechoslovak Republic. The legitimate aspirations of the progressive Slovak communist intelligentsia, aimed at strengthening Slovakia's position in the unitary state, were interpreted by the Prague authorities as a manifestation of separatism aimed at impeding the integration processes in the state and the unity of the two fraternal peoples. The trial of the Slovak bourgeois nationalists was completely fabricated, and its consequences proved counterproductive.

Keywords: Czechoslovakia, Slovakia, «bourgeois nationalism», communist party, anti-state activity, trial, G. Husak.